

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัจจุบันสภาพสังคมไทยได้เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว อันเนื่องมาจากความเจริญและอัตราการขยายตัวด้านเศรษฐกิจ ความเปลี่ยนแปลงในบริบทและโครงสร้างทางสังคม ความเจริญด้านวัตถุและสิ่งก่อสร้าง ความเจริญก้าวหน้าและความทันสมัยของเทคโนโลยีทำให้สังคมโลกเป็นสังคมไร้พรมแดน แต่ความเจริญด้านจิตใจของคนในสังคมกลับไม่ได้รับการพัฒนาให้เกิดความสมดุลกัน จึงเป็นที่มาของปัญหาสังคม เช่น การเอารัดเอาเปรียบ การฉ้อโกง การทุจริตคอร์รัปชัน การเห็นแก่ตัว เพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจและเป็นที่ยอมรับของผู้อื่น สังคมจึงขาดคนที่มีความซื่อสัตย์ สุจริต มีน้ำใจ ขยัน อดทน ทำงานให้พออยู่พอกิน ไม่ฟุ้งเฟ้อ เท่อหิมจนเกินตัว และท้ายที่สุดคนส่วนมากในสังคมที่ตกเป็นทาสของวัตถุเป็นบริโภคนิยม ทำลายคุณค่าและความงามของคนไทย พฤติกรรมของบุคคลและกลุ่มบุคคลดังกล่าวเป็นแบบอย่างที่ไม่ดีให้แก่เด็กและเยาวชนของชาติได้เลียนแบบ จนกลายเป็นปัญหารุนแรง ทั้งด้านคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมที่ดีงาม เด็กไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่เท่าที่ควร เด็กจึงเป็นปัญหาสังคม โดยเฉพาะเด็กวัยรุ่นและเด็กในวัยเรียนจะเกิดปัญหาหาเพศผิด การค้าประเวณี การก่ออาชญากรรม การมีภาวะทางจิตที่ไม่ปกติ การประทุษร้ายผู้อื่นและตนเอง การมั่วสุมและมั่วเมาในอบายมุขทุกประเภท เป็นต้น ปัญหาดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงสภาพการบริหารและการจัดระบบการศึกษาของประเทศที่ต้องได้รับการปรับปรุงแก้ไขและพัฒนาให้สอดคล้องกับสังคมโลกยุคปัจจุบัน ทุกประเทศจึงให้ความสำคัญกับการศึกษาเพราะเชื่อว่าการศึกษาคือเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีความรู้ มีความสามารถ และมีทักษะในการจัดระบบชีวิตของตนเองให้สอดคล้องกับสภาพความเปลี่ยนแปลงทุกด้านอย่างมีความสุข (กระทรวงศึกษาธิการ, 2550 ก, หน้า 4)

ด้วยวิสัยทัศน์ของรัฐที่เชื่อมั่นในการพัฒนาคนให้เป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณค่า เพื่อกอบกู้วิกฤตเศรษฐกิจ สังคม และแก้ปัญหาต่าง ๆ ของประเทศทั้งระยะสั้นและระยะยาว จึงส่งผลให้รัฐประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 โดยกำหนดให้การศึกษาเป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม โดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์ความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้ อันเกิดจากสภาพแวดล้อมสังคมแห่งการเรียนรู้ และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตและต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย

จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข โดยกำหนดให้กระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้ดำเนินการจัดทำหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ที่มีความเป็นเอกภาพด้านนโยบายและมีความหลากหลายในการปฏิบัติ เป็นหลักสูตรที่มีโครงสร้างยืดหยุ่นและกำหนดให้สถานศึกษาจัดทำสาระในรายละเอียดของหลักสูตรเป็นรายปีหรือรายภาคให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาในชุมชน สังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม ประเทศชาติและหลักสูตรต้องได้รับการพัฒนาให้มีลักษณะหลากหลาย ตามความเหมาะสมของผู้เรียนแต่ละระดับ สาระของหลักสูตรทั้งด้านวิชาการและวิชาชีพต้องมุ่งพัฒนาให้มีความสมดุลทั้งมวล ทั้งความรู้ ความคิด ความสามารถ ความดีงาม ความรับผิดชอบต่อสังคม รวมถึงการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนเพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนอย่างสนุกและเกิดประสบการณ์ตรงเป็นการพัฒนาองค์รวมของความเป็นมนุษย์ให้ครบทุกด้าน ได้แก่ ร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมในการดำเนินชีวิตให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ใฝ่รู้ มีทักษะในการแสวงหาความรู้ที่เพียงพอต่อการพัฒนาอาชีพและคุณภาพชีวิตส่วนตน สามารถเผชิญความเปลี่ยนแปลงได้อย่างเท่าทันและชาญฉลาด และมีความเป็นประชาธิปไตย มีศักยภาพพร้อมที่จะแข่งขันหรือให้ความร่วมมืออย่างสร้างสรรค์ในเวทีโลกได้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2544, หน้า 1-6)

การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้ผู้เรียนมีความรู้ มีทักษะในการดำรงชีวิตเป็นสิ่งจำเป็น เพราะผู้ที่มีทักษะในการดำเนินชีวิตจะสามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนเองเป็นไปในทางที่เหมาะสมมีความสามารถในการจัดการกับความต้องการและปัญหาต่างที่มากระตุ้นชีวิตประจำวันอย่างมีประสิทธิภาพ (World Health Organization [WHO], 1993) แต่การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะในการดำเนินชีวิตของนักเรียนในระดับมัธยมศึกษาที่ผ่านมาได้สะท้อนให้เห็นถึงความล้มเหลวของกระบวนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ไม่สามารถแก้ปัญหาให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมได้อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์ ผู้เรียนไม่สามารถนำความรู้ไปเพิ่มทักษะในการจัดการและทักษะในการดำเนินชีวิตให้สามารถเผชิญกับปัญหาสังคมที่ซับซ้อน ที่มาพร้อมกับความทันสมัยและเทคโนโลยีได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะนักเรียนในระดับมัธยมศึกษาหรือในระดับช่วงชั้นที่ 3 - 4 ส่วนใหญ่เริ่มเข้าสู่วัยหนุ่มสาว สภาพร่างกายและสภาพจิตใจเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงและชอบความเป็นอิสระ อยากรู้ อยากลอง ซึ่งเป็นกลุ่มเสี่ยงที่อาจจะกระทำไปในทางที่ผิดและส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนดังสภาพปัจจุบันที่คุณภาพการศึกษาของเยาวชนไทยในด้านการเรียนจากการทดสอบการเขียนระดับชาติ ปี พ.ศ. 2544 ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 นักเรียนสอบได้คะแนนอยู่ในเกณฑ์ต่ำกว่า 50 % และลดลงเกือบทุกวิชา และมีระดับคุณภาพชีวิตลดลงและที่สำคัญ คดีอาชญากรรมที่เกิดจากเด็กและเยาวชน ในปี พ.ศ. 2550 เพิ่มขึ้นกว่าปี

พ.ศ. 2549 มีการทำผิดเพิ่มขึ้นทุกด้าน ได้แก่ ด้านความสงบสุข เสรีภาพ ชื่อเสียง และการปกครอง เพิ่มขึ้น 96.6 % คดียาเสพติดเพิ่มขึ้น 12.9 % คดีที่เกี่ยวข้องกับชีวิตและร่างกายเพิ่มขึ้น 5.1 % นักเรียนระดับมัธยมมีอัตราการสูบบุหรี่เพิ่มขึ้น 10.87 % ซึ่งสภาวะดังกล่าวได้แสดงว่าคุณภาพ การศึกษาของเยาวชนไทยไม่ดีขึ้น (บรรณาธิการ, 2550, หน้า 20) นอกจากนั้นยังพบว่าเด็กนักเรียน ที่อยู่ในระดับมัธยมศึกษาร้อยละ 84.1 ใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อการเล่นเกม การสนทนา การบันเทิงและ เข้าเว็บไซต์ที่ไม่เหมาะสมมากกว่าการติดตามข่าวสารหรือการค้นคว้าหาความรู้ ซึ่งสภาพของ ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีดังกล่าวเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เด็กวัยรุ่นรับเอาวัฒนธรรมและ พฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมกับวัฒนธรรมของไทยมาใช้ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2552, หน้า 46) ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีจึงเป็นแหล่งที่มาของปัญหาสังคม และที่สำคัญความสามารถ ในการเรียนรู้ การนำความรู้ของคนไทยไปปรับใช้อยู่ในระดับต่ำ คุณภาพทางการศึกษาของไทย ยังไม่เพียงพอที่ร่วมให้คนไทยปรับตัวเท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงและการเข้าสู่สังคมความรู้และ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศ การจัดการศึกษาเกิดภูมิคุ้มกัน โดยการพัฒนาระบบเรียนรู้ ให้เกิดแก่คนทุกกลุ่มทุกวัย โดยเฉพาะเด็กในวัยเรียนระดับมัธยมศึกษาจึงต้องจัดกิจกรรมให้เด็ก ได้เรียนรู้บทบาทหน้าที่ของตนเองและสอนเรื่องทักษะชีวิตตั้งแต่เด็กเล็กจนจบการศึกษา (อมรวิรัช นาคทรพรพ อ้างถึงใน สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา, 2552, หน้า 46-47) สถานศึกษาต้องจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนให้เหมาะสมกับวุฒิภาวะและความแตกต่าง ระหว่างผู้เรียนโดยคำนึงถึงกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะจัดขึ้นต้องเกื้อกูลส่งเสริมการเรียนรู้ตามกลุ่มสาระ การเรียนรู้ เป็นกิจกรรมสนองความสนใจความถนัดตามธรรมชาติ ความสามารถ ความต้องการของ ผู้เรียนและชุมชนเป็นสำคัญ โดยครูจะต้องจัดกระบวนการเรียนรู้และนักเรียนได้รับการฝึกปฏิบัติ จนเป็นนิสัย เน้นการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ด้วยวิธีการที่หลากหลาย มีการบูรณาการความรู้จากแหล่งความรู้และแหล่งวิทยาการที่หลากหลาย ผู้เรียนได้รับการสนับสนุน ให้ลงมือปฏิบัติจริงเพื่อเสริมทักษะและกำหนดให้เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ จะทำให้ ผู้เรียนเกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง สามารถนำความรู้ไปใช้ในการดำเนินชีวิต พฤติกรรมของ ผู้เรียน ความประพฤติ พฤติกรรมการเรียน และการร่วมกิจกรรมของผู้เรียนจะได้รับการพัฒนาดีขึ้น เพื่อเสริมสร้างทักษะในการดำเนินชีวิตให้แก่ผู้เรียน อันจะช่วยการจัดกระบวนการเรียนการสอน เพื่อพัฒนาทักษะการดำเนินชีวิตของนักเรียนให้ไปสู่เป้าหมายของการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนให้มี คุณภาพต่อไป (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2552, หน้า 1)

การแก้ปัญหาเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษาทุกด้าน ทุกประเภทจะต้องรู้สภาพปัญหา แนวทางการแก้ปัญหา มีกรอบการประเมินเพื่อกำหนดแนวทางการประเมินว่าจะประเมินอะไร มีรูปแบบการประเมินอย่างไร โดยในการกำหนดกรอบการประเมินจะต้องพิจารณาถึงเป้าหมาย

หรือมาตรฐานที่ระบุความต้องการพัฒนามีตัวบ่งชี้ระบุถึงความสำเร็จของการดำเนินงานแต่ละเรื่องให้ชัดเจนก็จะทำให้การประเมินเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาในสิ่งที่ต้องการได้อย่างถูกต้องและเหมาะสมยิ่งขึ้น (สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา, 2549, หน้า 161) โดยเฉพาะการพัฒนาทักษะชีวิตของนักเรียนจะต้องรู้องค์ประกอบสำคัญของทักษะการดำเนินชีวิตของผู้เรียนในแต่ละวัย จึงจะทำให้การพัฒนาผู้เรียนได้มีคุณลักษณะและพฤติกรรมตามที่หลักสูตรกำหนดได้อย่างเหมาะสม (Botvin, 2006, p. 1)

การพัฒนาทักษะในการดำเนินชีวิตให้แก่ผู้เรียนอย่างมีประสิทธิภาพจะต้องรู้องค์ประกอบสำคัญของทักษะชีวิต ซึ่ง แมงกรูก้า วิทแมน และ โพสเนอร์ (Mangrulka, Whitman, & Posner, 2001, p. 22) ได้แบ่งองค์ประกอบสำคัญของทักษะในการดำเนินชีวิตไว้ 3 องค์ประกอบ คือ องค์ประกอบที่ 1 ทักษะทางสังคม (Social Skills) องค์ประกอบที่ 2 ทักษะทางความคิด (Cognitive Skills) และองค์ประกอบที่ 3 ทักษะการเผชิญทางอารมณ์ (Emotional Coping Skills) สำหรับกูดชิพ (Goodship, 2001) ได้แบ่งทักษะออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ คือ ทักษะการดำรงชีวิตประจำวัน (Daily Life Skills) ทักษะเฉพาะบุคคลและทักษะทางสังคม (Personal and Social Skills) และทักษะการประกอบอาชีพ (Occupation Skills) กาญจนา คงสวัสดิ์ (2551) ได้แบ่งทักษะการดำรงชีวิตของผู้เรียนออกเป็น 3 ด้าน คือ ทักษะชีวิตด้านความคิด ทักษะด้านจิตใจ และทักษะด้านการกระทำ สำหรับองค์การอนามัยโลก (WHO) สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2544, หน้า 9-10) ได้แบ่งองค์ประกอบของทักษะชีวิต (Life Skills) ตามพฤติกรรมการเรียนรู้เป็น 3 ด้านองค์ประกอบที่ 1 ด้านพุทธิพิสัย ประกอบด้วยทักษะการคิดวิเคราะห์วิจารณ์คือ (Critical Thinking) เป็นความสามารถที่จะวิเคราะห์แยกแยะข้อมูล ข่าวสาร ปัญหาและสถานการณ์ต่าง ๆ รอบตัว ทักษะความคิดสร้างสรรค์ (Creative Thinking) เป็นความสามารถในการคิดออกไปอย่างกว้างขวางโดยไม่ยึดติดอยู่ในกรอบ องค์ประกอบที่ 2 ด้านจิตพิสัย ประกอบด้วย ทักษะความตระหนักรู้ในตน (Self-Awareness) เป็นความสามารถในการค้นหาและเข้าใจในจุดดีจุดด้อยของตนเองและความแตกต่างที่บุคคลมีกับบุคคลอื่นไม่ว่าจะในแง่ความสามารถ เพศ วัย ระดับการศึกษา ศาสนา สีผิว ท้องถิ่น สุขภาพ ทักษะด้านความเห็นใจผู้อื่น (Empathy) เป็นความสามารถในการเข้าใจความรู้สึกและเห็นอกเห็นใจบุคคลที่แตกต่างจากตนเอง ไม่ว่าด้านเพศ วัย ระดับการศึกษา ศาสนา สีผิว ท้องถิ่น สุขภาพ ทักษะความภูมิใจในตนเอง (Self-Esteem) เป็นความรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า มีน้ำใจ รู้จักให้ รู้จักรับ ทักษะความรับผิดชอบต่อสังคม (Social-Responsibility) เป็นความรู้สึกว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม องค์ประกอบที่ 3 ด้านทักษะพิสัย ประกอบด้วย ทักษะการสร้างสัมพันธภาพและการสื่อสาร (Interpersonal Relationship and Communication Skill) เป็นความสามารถในการใช้คำพูดและภาษาท่าทางเพื่อสื่อความรู้สึกนึกคิดของตนเองไปให้อีกฝ่ายหนึ่งรับรู้ ทักษะการตัดสินใจและการแก้ไข

ปัญหาเป็นความสามารถในการรับรู้ปัญหา สาเหตุของปัญหา หาทางเลือกวิเคราะห์ข้อดีข้อเสียของแต่ละทางเลือก ประเมินทางเลือก ตัดสินใจเลือกทางเลือกที่เหมาะสมและลงมือแก้ปัญหาได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ทักษะการจัดการกับอารมณ์และความเครียด เป็นความสามารถในการประเมินอารมณ์รู้เท่าทันอารมณ์ว่ามีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของคนเลือกใช้วิธีการจัดการกับอารมณ์ที่เกิดขึ้นได้เหมาะสมและเป็นความสามารถที่จะรู้สาเหตุของความเครียด เรียนรู้วิธีการควบคุมระดับความเครียด รู้วิธีผ่อนคลาย และหลีกเลี่ยงสาเหตุพร้อมทั้งเบี่ยงเบนพฤติกรรมไปในทางที่พึงประสงค์ ซึ่งหน่วยงานและบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาโดยตรงจะต้องให้ความสำคัญในการจัดการศึกษาให้ผู้เรียนมีคุณภาพทางการศึกษาตามเกณฑ์มาตรฐานการศึกษา และมีทักษะชีวิตตามคุณลักษณะอันพึงประสงค์ที่หลักสูตรกำหนด (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2550, หน้า 2)

ผู้วิจัยในฐานะเป็นผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา ซึ่งรับผิดชอบการจัดการศึกษาช่วงชั้นที่ 3 - 4 ตั้งแต่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 - 6 ซึ่งส่วนมากจะมีอายุระหว่าง 13 - 18 ปี และอยู่ในกลุ่มเสี่ยงที่จะถูกชักจูงให้ประพฤติดีได้ง่าย เช่น ปัญหาการติดยาและสารเสพติด การก่ออาชญากรรม การประพฤติดนิน่าไม่เหมาะสมทั้งด้านการแสดงกิริยา วาจาต่อบุคคลวัยต่าง ๆ การแสดงออกทางเพศสัมพันธ์เกินวัยและวุฒิภาวะ และปัญหาทางเพศสัมพันธ์ ปัญหาดังกล่าวเกิดจากการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคมจากสังคมชนบทเป็นสังคมเมือง สภาพครอบครัวแตกแยก มีการหย่าร้าง สัมพันธภาพภายในครอบครัวลดน้อยลง เด็กจึงขาดภูมิคุ้มกันที่ดี รวมทั้งในปัจจุบันการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเป็นเครื่องมือในการเผยแพร่ติดต่อข่าวสารทำได้ง่ายสะดวกขึ้น เครื่องมือและอุปกรณ์ก็ราคาไม่แพงและทันสมัยมาก มีการเผยแพร่ข่าวสารและไม่เหมาะสมกับวัฒนธรรมของไทย การที่เด็กไม่มีภูมิคุ้มกันหรือมีทักษะในการดูแลป้องกันตนเองให้รู้เท่าทันสภาพความเปลี่ยนแปลงไปของสังคมโลกกับความเหมาะสมของตนเองในสังคมของไทย จึงเป็นพฤติกรรมที่เป็นปัญหาของสังคมไทยและเป็นปัญหาที่มีความสลับซับซ้อนและทับซ้อนกัน มีความเกี่ยวโยงกันไปมา กล่าวคือปัญหาหนึ่งได้นำไปสู่อีกปัญหาหนึ่งและส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของผู้คนในสังคม โรงเรียนทุกโรงเรียนได้ป้องกันและแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยจัดประสบการณ์และฝึกทักษะด้านต่าง ๆ ให้ความพร้อมทั้งทางกาย ทางจิต หรือทางอารมณ์ ทางสังคมและสติปัญญา รวมถึงการพัฒนาทางจิตวิญญาณ เพื่อปรับปรุงและพัฒนาพฤติกรรมของตนเองให้อยู่รอดท่ามกลางความเสี่ยงที่จะถูกชักจูงให้ประพฤติดีได้ยากขึ้นและเพื่อให้ผู้เรียนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุขท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงและสับสนของสังคม เทคโนโลยี เศรษฐกิจ และการเมือง จัดการเรียนรู้การสอนเพื่อพัฒนาและเสริมสร้างร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ คุณธรรม จริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำเนินชีวิตตามหลักสูตร ในกลุ่มสาระการเรียนรู้เกี่ยวกับทักษะ

ในการดำเนินชีวิต และกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนกำหนดแต่ก็ไม่สามารถจัดและดำเนินการพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ ความสามารถ และมีทักษะในการดำเนินชีวิตได้อย่างสมบูรณ์ตามหลักสูตรกำหนดไม่เป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐานการศึกษาแห่งชาติ ระบุไว้คือผู้เรียนจะต้องมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ในฐานะพลเมืองและพลโลก ได้แก่ มีกำลังกาย กำลังใจที่สมบูรณ์ มีความรู้และทักษะที่จำเป็นและเพียงพอในการดำรงชีวิต มีทักษะการเรียนรู้และการปรับตัว มีทักษะทางสังคม มีคุณธรรม จิตสาธารณะและจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและพลเมืองโลก (กระทรวงศึกษาธิการ, 2550 ข, หน้า 7) ทั้งนี้เนื่องจากครูผู้สอนส่วนมากยังไม่สามารถจัดการและดำเนินการพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้และทักษะในการดำเนินชีวิตของตนเองได้อย่างสมบูรณ์และสอดคล้องกับบริบทของสังคม เนื่องจากขาดตัวบ่งชี้ ที่ชัดเจนเหมาะสมกับวัยของผู้เรียนตามแนวทางการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ที่กำหนดให้การวัดผลประเมินผล การจัดการเรียนรู้จะต้องประเมินตามสภาพจริงและสอดคล้องกับสถานที่ต้องการประเมิน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2549, หน้า 6) ดังนั้น การพัฒนาผู้เรียนให้มีทักษะในการดำเนินชีวิตตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตรจะต้องมีการกำหนดตัวบ่งชี้ที่ชัดเจนสอดคล้องกับวัยของนักเรียน ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะพัฒนาตัวบ่งชี้ทักษะในการดำเนินชีวิตของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาเพื่อนำผลการศึกษามาเป็นข้อมูลสำหรับการพัฒนานักเรียนให้มีทักษะในการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตรและมาตรฐานการศึกษาแห่งชาติกำหนดต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อพัฒนาตัวบ่งชี้ทักษะในการดำเนินชีวิตของนักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษา
2. เพื่อทดสอบความสอดคล้องของ โมเดลสมการ โครงสร้างตัวบ่งชี้ทักษะในการดำเนินชีวิตของนักเรียน โรงเรียนมัธยมศึกษา กับข้อมูลเชิงประจักษ์

ความสำคัญของการวิจัย

1. การศึกษาครั้งนี้เป็นประโยชน์ต่อโรงเรียนมัธยมศึกษาในการใช้ตัวบ่งชี้เป็นแนวทางการพัฒนาทักษะในการดำเนินชีวิตของนักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษา
2. ผลการศึกษาจะเป็นประโยชน์ต่อผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา ในการพัฒนาทักษะในการดำเนินชีวิตของนักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษา

สมมติฐานการวิจัย

โมเดลสมการ โครงสร้างตัวบ่งชี้ทักษะในการดำเนินชีวิตของนักเรียนโรงเรียน
มัธยมศึกษาสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์

ขอบเขตของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้กำหนดขอบเขตการวิจัย ดังนี้

1. ขอบเขตเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาการพัฒนาตัวบ่งชี้ทักษะในการดำเนินชีวิตของนักเรียนระดับ
มัธยมศึกษาโดยใช้แนวคิดขององค์ประกอบหลัก 3 ด้าน ได้แก่ องค์ประกอบด้านทักษะ
มนุษยสัมพันธ์และการสื่อสาร (Interpersonal Relationship and Communication Skills) ประกอบด้วย
ทักษะการสื่อสาร (Communication Skill) และทักษะการให้ความร่วมมือและทำงานเป็นทีม
(Cooperative and Teamwork Skill) ขององค์การอนามัยโลก (WHO, 1996) ทูรูปและคาสเทลลูซซี
(Throop & Castellucci, 1996) มัลลิแกน (Mulligan, 2004) จอห์นสัน จอห์นสัน และโฮลูเบค
(Johnson, Johnson, & Holubec, 1998) เกสท์ และคณะ (Gates, & et al., 1999) สำนักงาน
คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2544) องค์ประกอบด้านทักษะการตัดสินใจ (Decision Making
Skill) ประกอบด้วยทักษะการคิดวิเคราะห์อย่างมีวิจารณญาณ (Critical Thinking Skill) และทักษะ
การแก้ปัญหา (Problem Solving Skill) ขององค์การอนามัยโลก (WHO) บัลโดและเฟอร์นิส
(Baldo & Fumiss, 1998) กรมควบคุมโรค (2546) กาญจนากองสวัสดิ์ (2551) กมลพรรณ ชีวพันธุ์ศรี
(2551) และกองสุขศึกษา (2551) องค์ประกอบด้านทักษะการเลือกดำเนินชีวิต (Health Lifestyle
Choics Skills) ประกอบด้วย ทักษะการจัดการความเครียด (Stress Managing Skill) และทักษะ
การควบคุมตนเอง (Self Monitoring Skill) ของสุรศักดิ์ โควสุภัทร์ (2551) ดิน แบลเลย์ และ
ปาร์กเกอร์ (Deen, Bailey, & Parker, 2002) เฮนดริกส์ (Hendricks, 1996) ประเสริฐ ดันสกุล (2551)
กรมสุขภาพจิต (2541) มูลนิธิรักษ์เด็ก (2551) กองสุขศึกษา (2551) ยูนิเซฟ (UNICEF, 2001)
แบนดูรา (Bandura, 1997) โรเซนเบิม (Rosenbaum, 1980) กูดชิพ (Goodship, 2001)

2. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

2.1 ประชากรในการวิจัยครั้งนี้เป็นครูแนะแนวและครูที่ปรึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษา
สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ปีการศึกษา 2552 จำนวน 14,292 คน
จาก 2,382 โรงเรียน ที่ตั้งอยู่ใน 5 ภูมิภาค จำนวน 76 จังหวัด ได้แก่ ภาคเหนือ 16 จังหวัด
442 โรงเรียน ภาคใต้ 14 จังหวัด 339 โรงเรียน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 19 จังหวัด 942 โรงเรียน
ภาคตะวันตก 5 จังหวัด 115 โรงเรียน และภาคกลางและตะวันออก 22 จังหวัด 544 โรงเรียน

2.2 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย เป็นครูแนะแนวและครูที่ปรึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ปีการศึกษา 2552 จำนวน 300 คน จาก 50 โรงเรียน ซึ่งได้มาจากการสุ่มแบบหลายขั้นตอน (Multistage Random Sampling) โดยมีภูมิภาค จังหวัด โรงเรียน ครูแนะแนว และครูที่ปรึกษา เป็นหน่วยการสุ่มและทำการสุ่มตัวอย่างแบบง่าย (Simple Random Sampling) ด้วยวิธีการจับฉลากเข้ากลุ่ม และสุ่มอย่างเจาะจง (Purposive Sampling) โดยกำหนดให้ครูแนะแนวของโรงเรียนมัธยมศึกษาทุกคนเป็นกลุ่มตัวอย่างและสุ่มแบบง่ายโดยการจับฉลาก ครูที่ปรึกษาของโรงเรียนมัธยมศึกษาโรงเรียนละ 5 คน เป็นกลุ่มตัวอย่าง

3. ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย

3.1 ตัวแปรที่ใช้ในการศึกษาการพัฒนาตัวบ่งชี้ทักษะในการดำเนินชีวิตของนักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบหลัก 6 องค์ประกอบย่อย 21 ตัวบ่งชี้ ดังนี้

3.1.1 องค์ประกอบหลัก 3 องค์ประกอบ ประกอบด้วย

3.1.1.1 ทักษะมนุษยสัมพันธ์และการสื่อสาร

3.1.1.2 ทักษะการตัดสินใจ

3.1.1.3 ทักษะการเลือกดำเนินชีวิต

3.1.2 องค์ประกอบย่อย ได้แก่

3.1.2.1 ทักษะมนุษยสัมพันธ์และการสื่อสารมี 2 องค์ประกอบย่อย ได้แก่

1) ทักษะการสื่อสาร ประกอบด้วย ความสามารถในการสื่อสาร
ความสามารถในการรับฟัง ความสามารถในการตั้งคำถาม และความสามารถในการวิพากษ์วิจารณ์

2) ทักษะการให้ความร่วมมือและทำงานเป็นทีม ประกอบด้วย
ความสามารถในการสร้างปฏิสัมพันธ์และความรับผิดชอบต่อกระบวนการกลุ่ม

3.1.2.2 ทักษะการตัดสินใจมี 2 องค์ประกอบย่อย ได้แก่

1) ทักษะการคิดวิเคราะห์อย่างมีวิจารณญาณ ประกอบด้วย ความสามารถในการวิเคราะห์ข้อมูล ความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหา และการหาทางเลือกแก้ปัญหา

2) ทักษะการแก้ปัญหา ประกอบด้วย การรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์หาสาเหตุ การกำหนดเป้าหมาย และการกำหนดทางเลือก

3.1.2.3 ทักษะการเลือกดำเนินชีวิตมี 2 องค์ประกอบย่อย ได้แก่

1) ทักษะการจัดการความเครียด ประกอบด้วย การควบคุมอารมณ์ การผ่อนคลายความเครียด และการคิดหาทางออกอย่างสร้างสรรค์

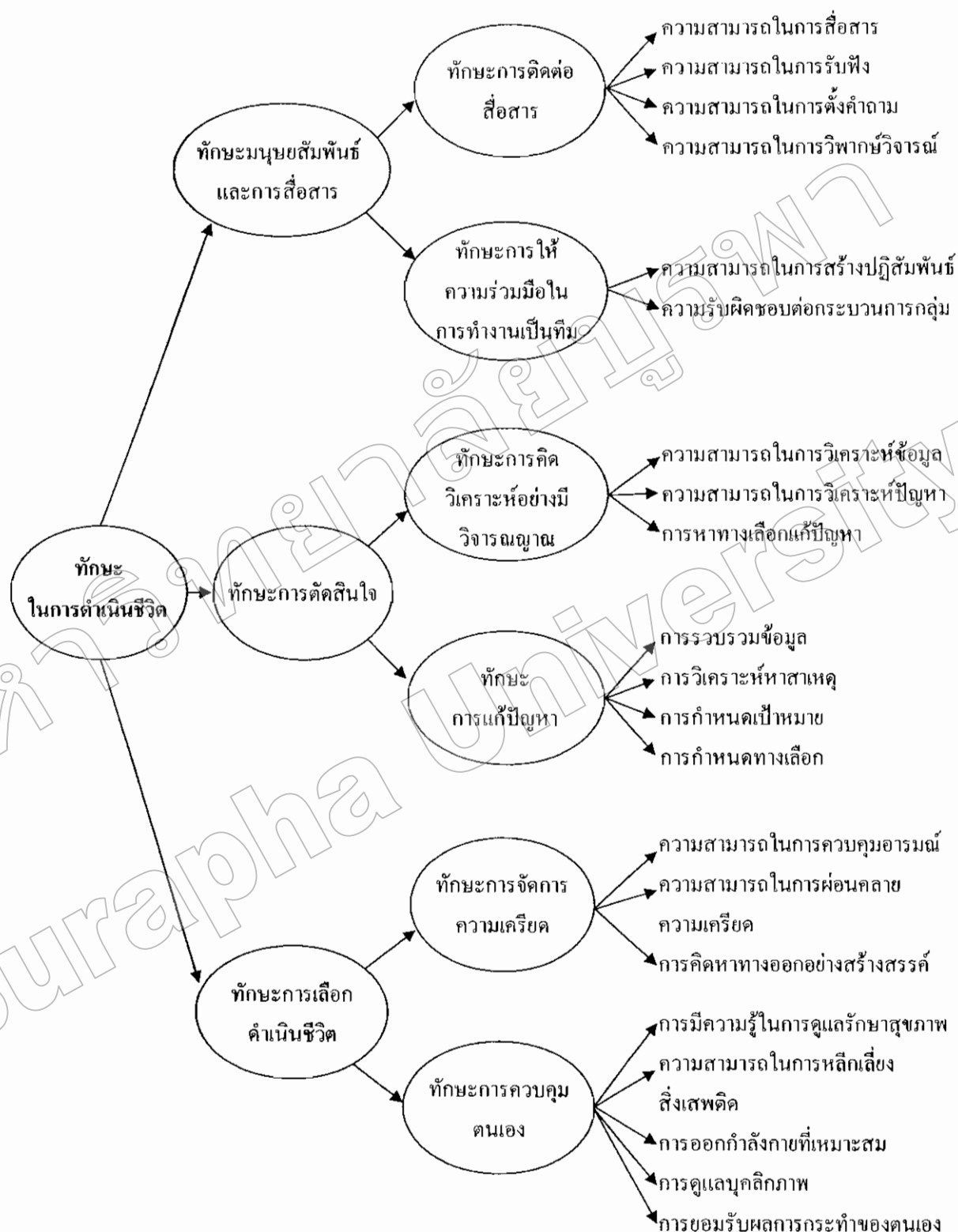
2) ทักษะการควบคุมดูแลตนเอง ประกอบด้วย การมีความรู้ในการดูแลรักษาสุขภาพ ความสามารถในการหลีกเลี่ยงสิ่งเสพติด การออกกำลังกายที่เหมาะสม การดูแลบุคลิกภาพ และการยอมรับผลการกระทำของตนเอง

กรอบแนวคิดในการวิจัย

1. การศึกษาองค์ประกอบทักษะในการดำเนินชีวิต

ในการพัฒนาตัวบ่งชี้ทักษะในการดำเนินชีวิตของนักเรียน โรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ผู้วิจัยได้ศึกษากรอบแนวคิดทักษะการดำเนินชีวิตทั้งหมด 3 ด้าน ได้แก่ ด้านทักษะมนุษยสัมพันธ์และการสื่อสาร ประกอบด้วย ทักษะการสื่อสาร ทักษะการให้ความร่วมมือและทำงานเป็นทีม ขององค์การอนามัยโลก (WHO) ทรูปและคาสเทลลูซซี่ (Throop & Castellucci) มัลลิกัน (Mulligan) จอห์นสัน จอห์นสันและโฮลูเบค (Johnson, Johnson & Holubec) เกตส์และคณะ (Gates & et al) และสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ด้านทักษะการตัดสินใจ ประกอบด้วย ทักษะการคิดวิเคราะห์อย่างมีวิจารณญาณ และทักษะการแก้ปัญหา ขององค์การอนามัยโลก (WHO) บัลโดและเฟอร์นิส (Baldo & Furniss) กรมควบคุมโรค กาญจนาคสดส์ กมลพรรณ ชีวพันธุ์ศรี และกองสุขศึกษา ด้านทักษะการเลือกดำเนินชีวิต ประกอบด้วย ทักษะการจัดการความเครียดและทักษะการควบคุมตนเองของสตรัคคี โควสุภัทร ดีน แบลเลย์และปาร์คเกอร์ (Deen, Bailey & Parker) เฮนดริกส์ (Hendricks) ประเสริฐตันสกุล กรมสุขภาพจิตมูลนิธิรักเด็ก กองสุขศึกษา ยูเนสโก (UNESCO) แบนดูรา (Bandura) โรเซนเบม (Rosenbaum) และกู๊ดชิพ (Goodship) และได้ศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สืบหาข้อมูลเบื้องต้นโดยการสัมภาษณ์ครูแนะแนวและนักเรียนมัธยมศึกษาที่ได้รับการคัดเลือกให้เป็นบุคคลที่มีพฤติกรรมเกี่ยวกับทักษะชีวิตดีเด่นด้านต่าง ๆ และนำข้อมูลที่ได้ศึกษามาพิจารณาร่วมกับองค์ประกอบทักษะชีวิตของนักจิตวิทยา นักวิชาการ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาและพฤติกรรมของมนุษย์ สรุปเป็นทักษะในการดำเนินชีวิตของนักเรียน โรงเรียนมัธยมศึกษา ได้ 3 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ ทักษะมนุษยสัมพันธ์และการสื่อสาร ทักษะการตัดสินใจ และทักษะการเลือกดำเนินชีวิต และสรุปเป็นองค์ประกอบย่อยได้ 6 องค์ประกอบย่อย จากนั้นผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยันอันดับที่ 1 (First Order: Confirmatory Factor Analysis) ได้องค์ประกอบย่อยของทักษะในการดำเนินชีวิตดังนี้ องค์ประกอบหลักด้านทักษะมนุษยสัมพันธ์และการสื่อสารมี 2 องค์ประกอบย่อย ได้แก่ ทักษะการสื่อสาร ประกอบด้วย 1) ความสามารถในการสื่อสารกับบุคคลอื่นที่เหมาะสมกับวัฒนธรรมและสถานการณ์ทั้งทางวาจา กิริยาท่าทาง การเรียนรู้ และการใช้สัญลักษณ์ 2) ความสามารถในการรับฟังผู้อื่นพูด

3) ความสามารถในการตั้งคำถาม 4) ความสามารถในการวิพากษ์วิจารณ์ ทักษะการให้ความร่วมมือ และทำงานเป็นทีมประกอบด้วย 1) ความสามารถในการสร้างปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น 2) ความรับผิดชอบต่อกระบวนการกลุ่ม องค์ประกอบหลักด้านทักษะการตัดสินใจมี 2 องค์ประกอบย่อย ได้แก่ ทักษะการคิดวิเคราะห์อย่างมีวิจารณญาณ ประกอบด้วย 1) ความสามารถในการวิเคราะห์แยกแยะข้อมูลข่าวสาร 2) ความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหา ประเมินปัญหา และตัดสินใจอย่างมีเหตุผล 3) การหาทางเลือกแก้ปัญหาที่ถูกต้องเหมาะสมกับวิถีชีวิตของตนเองและสังคม และทักษะการแก้ปัญหา ประกอบด้วย 1) การรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับปัญหา 2) การวิเคราะห์หาสาเหตุของปัญหา 3) การกำหนดเป้าหมายของการแก้ปัญหา 4) การกำหนดทางเลือกไปสู่การแก้ปัญหาที่เหมาะสม องค์ประกอบหลักด้านทักษะการเลือกดำเนินชีวิตมี 2 องค์ประกอบย่อย ได้แก่ ทักษะการจัดการความเครียด ประกอบด้วย 1) ความสามารถในการควบคุมอารมณ์ให้อยู่ในสภาพปกติทุกสถานการณ์ 2) ความสามารถในการผ่อนคลายความเครียด 3) การคิดหาทางออกอย่างสร้างสรรค์และทักษะการควบคุมตนเอง ประกอบด้วย 1) การมีความรู้ในการดูแลสุขภาพกาย ใจ สติปัญญา อารมณ์ และความรู้ให้อยู่ในสภาพปกติ 2) ความสามารถในการหลีกเลี่ยงสิ่งเสพติด และสารให้โทษต่อร่างกายทุกประเภท 3) การออกกำลังกายที่เหมาะสมกับตนเองอย่างสม่ำเสมอ 4) การดูแลบุคลิกภาพทั้งด้านความสะอาดของร่างกายและการแต่งกาย 5) การยอมรับผลการกระทำของตนเอง จากนั้นผู้วิจัยนำองค์ประกอบหลักทั้ง 3 มาวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยันอันดับที่ 2 (Second Order: Confirmatory Factor Analysis) ดังแสดงในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการพัฒนาตัวบ่งชี้ทักษะในการดำเนินชีวิต

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. ทักษะในการดำเนินชีวิต หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงออกถึงความสามารถในการจัดการกับชีวิตตนเอง หรือแก้ปัญหาชีวิตของตนเองให้มีความสุข ประกอบด้วย ทักษะมนุษยสัมพันธ์และการสื่อสาร ทักษะการตัดสินใจและทักษะการเลือกดำเนินชีวิต ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 ทักษะมนุษยสัมพันธ์และการสื่อสาร (Interpersonal Relationship and Communication Skills) หมายถึง ความสามารถในการเรียนรู้ที่จะสร้างความสัมพันธ์ภาพที่ดีและสื่อสารกับบุคคลอื่น ประกอบด้วย

1.1.1 ทักษะการติดต่อสื่อสาร (Communication Skill) หมายถึง ความสามารถในการสื่อสารพูดคุย การเขียน หรือการแสดงท่าทางให้ผู้ฟังได้รับรู้ในสิ่งที่ตนเองต้องการสื่อสาร และการรู้จักรับฟังหรือรับข้อมูลจากผู้อื่น และการวิพากษ์วิจารณ์อย่างสร้างสรรค์

1.1.2 ทักษะการให้ความร่วมมือและทำงานเป็นทีม (Cooperative and Teamwork Skills) หมายถึง ความสามารถในการสร้างปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นและมีความรับผิดชอบต่อกิจกรรมงานในด้านต่าง ๆ เช่น การให้ความสนใจ การสังเกตความรู้สึกของสมาชิก การกล้าแสดงความคิดเห็น การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และการยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคลเมื่อร่วมกันทำงานเป็นทีม

1.2 ทักษะการตัดสินใจ (Decision-Making Skill) หมายถึง ความสามารถในการเรียนรู้การคิดเพื่อแก้ปัญหา ประกอบด้วย

1.2.1 ทักษะการคิดวิเคราะห์อย่างมีวิจารณญาณ (Critical Thinking Skill) หมายถึง ความสามารถในการวิเคราะห์แยกแยะข้อมูลข่าวสาร การวิเคราะห์ปัญหา ประเมินปัญหา ตัดสินปัญหาอย่างมีเหตุผล และการหาทางเลือกแก้ปัญหาที่ถูกต้องเหมาะสมกับวิถีชีวิตของตนเองและสังคม

1.2.2 ทักษะการแก้ปัญหา (Problem Solving Skill) หมายถึง ความสามารถในการรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับปัญหา การวิเคราะห์หาสาเหตุของปัญหา การกำหนดเป้าหมายของการแก้ปัญหา และการกำหนดทางเลือกไปสู่การแก้ปัญหาที่เหมาะสม

1.3 ทักษะการเลือกดำเนินชีวิต (Health Lifestyle Choices Skills) หมายถึง ความสามารถในการเรียนรู้ที่จะเลือกเป้าหมายการดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข ประกอบด้วย

1.3.1 ทักษะการจัดการความเครียด (Stress Managing Skill) หมายถึง ความสามารถในการควบคุมอารมณ์ให้อยู่ในระดับปกติการผ่อนคลายความเครียดและการคิดหาทางออกอย่างสร้างสรรค์

1.3.2 ทักษะการควบคุมดูแลตนเอง (Self Monitoring Skill) หมายถึง ความสามารถในการดูแลสุขภาพกาย ใจ สติปัญญา อารมณ์ และความรู้สึกให้อยู่ในสภาพปกติ สามารถหลีกเลี่ยงสิ่งเสพติดทุกประเภท มีการออกกำลังกายและดูแลบุคลิกภาพของตนเองอย่างเหมาะสมสม่ำเสมอ และยอมรับผลการกระทำของตนเอง

2. โรงเรียนมัธยมศึกษา หมายถึง โรงเรียนของรัฐ ปีการศึกษา 2552 ที่เปิดทำการสอน 2 ช่วงชั้น ตั้งแต่ช่วงชั้นที่ 3 ได้แก่ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 - 3 และช่วงชั้นที่ 4 ได้แก่ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 - 6 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา จำนวน 50 โรงเรียน ที่ได้มาโดยการสุ่มจาก 5 ภูมิภาค 76 จังหวัด ได้แก่ ภาคเหนือ จำนวน 16 จังหวัด 442 โรงเรียน ภาคใต้ จำนวน 14 จังหวัด 339 โรงเรียน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน 19 จังหวัด 942 โรงเรียน ภาคตะวันตก จำนวน 5 จังหวัด 115 โรงเรียนและภาคกลางและภาคตะวันออก จำนวน 22 จังหวัด 544 โรงเรียน ซึ่งเป็นหน่วยของการสุ่มเพื่อการวิจัยครั้งนี้

3. สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา หมายถึง หน่วยงานที่ควบคุม กำกับ ติดตาม และ รายงานผลการปฏิบัติงานของโรงเรียนมัธยมศึกษาของรัฐ ที่สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา มีจำนวน 185 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา

4. ครูแนะแนว หมายถึง ข้าราชการครูของโรงเรียนมัธยมศึกษา จำนวน 1 คน ที่ได้รับการแต่งตั้งจากผู้อำนวยการสถานศึกษาที่ข้าราชการครูผู้นั้นปฏิบัติหน้าที่อยู่ให้เป็นครูแนะแนว มีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมาย ระเบียบและปฏิบัติงานตามขอบข่ายงานของครูแนะแนว และได้รับมอบหมายให้เป็นผู้ตอบแบบสอบถามการวิจัย เรื่อง การพัฒนาตัวบ่งชี้ทักษะในการดำเนินชีวิตของนักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

5. ครูที่ปรึกษา หมายถึง ข้าราชการครูของโรงเรียนมัธยมศึกษาที่ได้รับมอบหมายให้เป็นครูประจำชั้นและได้รับมอบหมายให้เป็นครูที่ปรึกษาของนักเรียนแต่ละชั้นเรียนและได้รับการสุ่มให้เป็นกลุ่มตัวอย่างโรงเรียนละ 5 คน เพื่อตอบแบบสอบถามการวิจัย เรื่อง การพัฒนาตัวบ่งชี้ทักษะในการดำเนินชีวิตของนักเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน